ΟΙ ΚΥΚΛΟΣΤΟΜΟΙ ΚΙ Ο V.D. VLADYKOV

Γράφει ο: Π. Σ. Οικονομίδης

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το θέμα είναι άκρως γοητευτικό κι ενδιαφέρον γιατί τα «ψάρια» αυτά έχουν ιδιότυπη φυλογένεση, μορφολογία, ανατομία, κι οικολογία. Φαντάζομαι κι οι αναμνήσεις μου για τον σημαντικό VD Vladykov (= Βαντίμ Ντιμίτριεβιτς Βλαντίκοφ) – όπως τον προσφωνούσαν οι συνεργάτες του και μαθητές του– να παρουσιάζουν ενδιαφέρον.

Και πρώτα-πρώτα για τους κυκλοστόμους, βάζω τη λέξη ψάρια σε εισαγωγικά, γιατί τα ζώα αυτά δεν είναι ψάρια, σύμφωνα με την ακρίβεια της ζωολογικής φυλογένεσης, αφού η... τσιπούρα πχ είναι πιο συγγενής με τον άνθρωπο, παρά με τους κυκλοστόμους. Κι αυτό επειδή τόσο εμείς όσο κι εκείνη έχουμε γνάθους (γναθόστομοι), ενώ οι κυκλόστομοι δεν έχουν (άγναθοι), πράγμα που σημαίνει εκατομμύρια χρόνια ανεξάρτητης εξέλιξης. Ωστόσο, συμβατικά εκλαμβάνονται ως ψάρια κι η Ζωολογία τα εξετάζει μαζί τις δυο ομάδες: κυκλόστομοι και ιχθύες. Το κείμενο που ακολουθεί παρουσιάζονται οι πρώτες επισημάνσεις των ζώων αυτών στην Ελλάδα, μαζί με τις αναμνήσεις μου για τον V.V. Vladykov, αυτόν τον πρωτοπόρο μελετητή τους.

ΠΡΩΤΑ ΕΡΕΘΙΣΜΑΤΑ.

Η ενασχόλησή μου με τους κυκλοστόμους είναι πολύ παλιά. Ήδη από το 1974 ανέφερα, σε γραπτό κείμενο, την παρουσία τους σε ελληνικά νερά (4), ενώ τους είχα ανακαλύψει πολλά χρόνια πριν, χωρίς καλά-καλά να ξέρω για πιο είδος από αυτούς επρόκειτο, αφού δεν είχα ούτε μουσειακό υλικό για σύγκριση, ούτε κατάλληλη βιβλιογραφία. Και να πω εδώ πως κανείς άλλος δεν είχε ποτέ αναφέρει την παρουσία τους στα ελληνικά νερά. Για να πάρω πληροφορίες είχα στείλει δείγματα πρώτα στον Werner Ladiges στο Αμβούργο – που είχε σημαντικές συλλογές από την Τουρκία και στο μουσείο φύλαγε και τη συλλογή ψαριών του Kurt Kosswig, καθηγητή στο πανεπιστήμιο της Κωνσταντινούπολης[1] κι εμπνευστή της μελέτης της ιχθυοπανίδας της Τουρκίας. Στο Αμβούργο, είδε το υλικό μου ένας Σκοπιανός ονόματι Mladen Karaman, γιος του Stanko Karaman. Αυτοί οι Karaman ήταν βλάχοι απ' τα Σκόπια κι ήταν μεγάλη οικογένεια φυσιοδιφών, αφού

1 Για την ιστορία αναφέρω ότι πολλά χρόνια, πριν και τον πόλεμο του 1940, στην Τουρκία υπήρχαν πολλοί Γερμανοί επιστήμονες, που εργαζόταν ως σύμβουλοι του Τουρκικού κράτους – για την εξόντωση των Αρμενίων πχ - κι ανάμεσά τους και καθηγητές πανεπιστημίου όπως ο σπουδαίος Kurt Kosswig. Πολλοί από αυτούς, όπως ο χιτλερικός πρέσβης τους von Papen βοήθησαν στην ουδετερότητα της πάντα καιροσκοπικής Τουρκίας.

πατέρας, μάνα, γιοι, και μια νύφη μελετούσαν την πανίδα τους κι είχαν εκδώσει πολλές ενδιαφέρουσες εργασίες Ο πατέρας μελετούσε τα ψάρια του γλυκού νερού κι άφησε πολύ και σημαντικό έργο, όπως κι ο γιος του Mladen[2]. Αυτός ο τελευταίος, μετέπειτα καθηγητής στην Πρίστινα της τότε Γιουγκοσλαβίας, μου έγραψε ένα γράμμα από το Αμβούργο, λέγοντάς μου ότι στο υλικό μου ανακάλυψε ένα νέο είδος Petromyzon, πράγμα που ήταν λάθος. Υλικό έστειλα, επίσης, και στον Vadim V. Vladykov[3], έναν ηλικιωμένο Ουκρανό, από το Χάρκοβο, πρόσφυγα στον Καναδά, τον καλύτερο ειδικό τότε στον κόσμο, που όμως δεν τον γνώριζα, ούτε κατ' όψη. Τον αντάμωσα για πρώτη φορά το 1976 στο Παρίσι, στη διάρκεια του 2ο παγκόσμιο συνέδριο ιχθυολόγων. Εκεί, στη μεγάλη είσοδο του μεγάρου της UNESCO, τον ανεγνώρισα, από τις φωτογραφίες που είχα δει, και τον πλησίασα για να τον χαιρετήσω. Με το διαπεραστικό του βλέμμα σκύβει και βλέπει το όνομα μου στην κάρτα και με παίρνει παράμερα. Εκεί μου λέει ότι ήρθε από τον Καναδά για μένα (!) γιατί έχουμε κάτι πολύ αξιόλογους κυκλοστόμους που θέλει να τους δει από κοντά και να τους μελετήσει μαζί μου. Πράγματι την επόμενη χρονιά ήρθε στην Ελλάδα, αφού προηγουμένως είχε στείλει αεροπορικώς εφόδια με δίχτυα, χημικά κλπ, ως και .. μπότες!

ΠΡΩΤΑ ΔΕΙΓΜΑΤΑ.

Τα πρώτα δείγματα κυκλοστόμων, ωστόσο, τα απέκτησα πολύ νωρίτερα, το 1963, όταν προσπαθούσα να μάθω τι ψάρια έχει ο Λούρος. (Τον καιρό εκείνο υπηρετούσα στη Νομαρχία Πρέβεζας). Μια φορά, λοιπόν θυμάμαι, ήμουν στη Φιλιππιάδα και περίμενα το λεωφορείο για την Πρέβεζα, που είχε μεγάλη καθυστέρηση. Για να περάσει η ώρα έκανα ένα περίπατο ως το Λούρο, εκεί παρακάτω. Ήταν ένα ηλιόλουστο απομεσήμερο του Οκτωβρίου του 1963 και στο ποτάμι ή κάποιο κανάλι - δε θυμάμαι -, που σ' εκείνη την περιοχή άπλωνε και σχημάτιζε μια ρηχή έκταση, πλατσούριζαν δυο παιδιά. Πλησίασα και τα ρώτησα αν έχει χέλια. Η απάντηση ήταν ότι έχει και μάλιστα προηγουμένως έπιασαν ένα με τα χέρια.. Το να πιάνουν χέλια μέρα-μεσημέρι παιδιά, μου φαινόταν αδύνατο! Ζήτησα να μου πιάσουν κι εμένα ένα και θα τους έδινα ένα δίδραχμο! Μου έπιασαν δύο! Και τότε είδα πως δεν ήταν χέλια αλλά... κυκλόστομοι! Συζήτησα το περιστατικό με το μακαρίτη φίλο μου το Σπύρο Γράβο, γιο του Μπαρμπανάκου, που κρατούσε το καφενείο του μουστακαλή πατέρα του στην ομώνυμη στάση, εκεί μετά τα στενά της Πέτρας, και μου είπε πως κι εκεί κοντά, λίγο πιο πέρα, στα αναβρυστικά της Στεφάνης, έξω από το χωριό Λούρος, αυτή την εποχή υπάρχουν πολλά τέτοια «γκαβόχελα», όπως μου τα κατονόμασε – όνομα που μάλλον ταίριαζε με τις προνύμφες που όντως δεν έχουν μάτια (γκαβές), κι όχι τα ενήλικα, που έχουν. Με πήγε στο μέρος κι εκεί στα καθαρά ρηχά νερά με χαλικώδη πυθμένα, είδα για πρώτη φορά, ένα κοπαδάκι, καμιά 10ριά άτομα, γύρω στα 12-15 εκατοστά, μάλλον σε διαδικασία αναπαραγωγής. Έπιασα μερικά και πολύ αργότερα έπιασα κι άλλα και σε άλλες περιοχές του Λούρου – τα περισσότερα κάτω από τη Φιλιππιάδα, στο γνωστό μου μέρος. Όταν ήρθα στο ΑΠΘ, κι άρχισα τις μεγάλες δειγματοληψίες μου σε Α. Μακεδονία και Θράκη, έπιασα μια προνύμφη και στα πηγαία νερά του

---

2. Ο Mladen Karaman , μου είχε στείλει όλες τις πρωτότυπες εργασίες του πατέρα του και τις δικές του. Τις έχω.

3. Ο Vadim V. Vladykov γεννήθηκε στο Χάρκοβο της Ουκρανίας, γύρω στο 1899, κι ήταν γιος ορθόδοξου παπά. Πάντως, δε μιλούσε για την ηλικία του, γιατί το θεωρούσε γρουσουζιά. Κατά τη Ρωσική Επανάσταση είχε πάρει μέρος εναντίον των μπολσεβίκων, γι' αυτό και τον κυνήγησαν μετά. Έτσι βρέθηκε στην Κωνσταντινούπολη κατά την περίοδο 1919-20, οπότε από τους Έλληνες έμαθε το: Ζήτω, ζήτω Βενιζέλος, κάτω, κάτω Κωνσταντίνος που άκουγε να το λένε εκεί. Οι δε Τούρκοι τον έλεγαν: γιλαντζή=φιδάς, επειδή μάζευε φίδια (yilan, στα Τούρκικα). Από κει βρέθηκε στην Πράγα κι ύστερα στο Παρίσι. Ήξερε πολύ καλά γαλλικά . Μετά, πήγε στον Καναδά. Ασχολήθηκε με τα ψάρια του γλυκού νερού κι ιδιαίτερα με τους κυκλοστόμους. Πέθανε το 1984.

Αϊγιάννη Σερρών, πολλές προνύμφες στο Μυλοπόταμο και στο Κεφαλάρι Δράμας. Ανάμεσά τους και μερικά άτομα σε μεταμόρφωση. Να πω εδώ ότι στον Αϊγιάννη Σερρών την πρώτη πληροφορία μου την έδωσαν πάλι παιδιά κι ύστερα έψαξα στην αμμοϊλή και βρήκα μια προνύμφες.

ΠΕΡΙΠΕΤΕΙΕΣ ΟΝΟΜΑΤΩΝ.

Το σύνολο σχεδόν του υλικού από το σύστημα του Λούρο και του Αγγίτη το έστειλα τελικά στον Καναδά και βρίσκεται από τότε στο Καναδικό Μουσείο Φυσικής Ιστορίας στην Οτάβα, που διατηρεί άριστη διαχείριση, γεγονός που διασώζει τα δείγματα για πάντα. Σ' αυτή την επιλογή συνέβαλε κι η γνωριμία μου το 1979 στη Βαρσοβία με τον Claude Renaud (από τον Καναδά) και το Juraj Holcik (από τη Σλοβακία). Τελικά, το είδος περιγράφηκε ως νέο με το όνομα Eudontomyzon hellenicus[4], με βάση και τις παρατηρήσεις και τις φωτογραφίες μου από το ενυδρείο, όπου παρακολούθησα τη μεταμόρφωση και την ανεπιτυχή διαδικασία της αναπαραγωγής., καθώς κι από μερικά ημιμεταμορφωμένα άτομα που είχα πιάσει στο περιβάλλον. Εκείνη την εποχή δημοσιεύτηκε κι ένα σύντομο πληροφοριακό κείμενο μου στα Δραμινά Χρονικά [5]. Το όνομα hellenicus, όμως, δεν ήταν το τελικό για τα δείγματα του Λούρου, γιατί παρά την επιμονή του Vladykov, ότι δεν μετράνε οι μικροδιαφορές που υπήρχαν ανάμεσα στ άτομα από τις δυο περιοχές, κι άρα είναι το ίδιο είδος, εγώ επέμενα ότι είναι διαφορετικά είδη, γιατί οι δυο πληθυσμοί ανήκαν σε πολύ διαφορετικές ζώνες, ότι η αναπαραγωγική απομόνωσή τους είναι απόλυτη, ότι η απόσταση που τους χωρίζει είναι πολύ μεγάλη κι ότι τελικά οι διαφορές ήταν αναγνωρίσιμες κι άρα επρόκειτο για δυο διαφορετικά είδη. Να σημειώσω εδώ ότι ο Vladykov, καταγόμενος από μια μεγάλη χώρα και ζώντας σε μια άλλη, επίσης μεγάλη χώρα, δεν μπορούσε να καταλάβει τις αλλαγές των κατακερματισμένοι ελληνικών φυσικών χώρων που μεταβάλλονται μέσα σε λίγα χιλιόμετρα. Όμως, μάταια προσπάθησα να τον πείσω. Θυμάμαι ότι μια μέρα που εκείνος έβλεπε και φωτογράφιζε κοτσύφια, έμεινε με το στόμα ανοιχτό όταν του είπα ότι αυτά τα κοτσύφια θα κουρνιάσουν το βράδυ σε άλλη χώρα (Είμαστε κοντά στα σύνορα με τη Βουλγαρία) κι ότι αν και δεν... μιλούν καμιά ξένη γλώσσα για να συνεννοηθούν, κανείς δεν θα τους ζητήσει διαβατήριο που φυσικά ούτε έχουν τέτοιο! Σε αντίθεση με μας τους ανθρώπους, που από την εποχή του πύργου της Βαβυλώνας οι άνθρωποι ανακάλυψαν την ... ασυνεννοησία! Του έλεγα επίσης, καθώς διασχίζαμε την ελληνική ύπαιθρο και βλέπαμε ακτές και νησιά, ότι το χαρακτηριστικό γνώρισμα της Ελλάδας είναι η ποικιλομορφία εξαιτίας της γεωμορφολογίας κι όχι η μονοτονία του Καναδά ή της Ουκρανίας πχ. Μάταιος κόπος! Εκείνος, ως μεγάλη αυθεντία επέμενε στις απόψεις του. Τη μόνη περίπτωση που τον είδα να κλονίζεται κάπως ήταν όταν του είπα ότι, όπως ξέρει, τα ψάρια της Ουκρανίας είναι τα ίδια σχεδόν σε όλο το μήκος της Ευρώπης, ως την Αγγλία κι ας μεσολαβούν χιλιάδες χιλιόμετρα. Στα Βαλκάνια, όμως, δε συμβαίνει αυτό. Ο βασικός βοηθός του

---

(4) Renaud C. B. & P. S. Economidis, 2010. Eudontomyzon graecus, a new non parasitic lamprey species from Greece (Petromyzontiformes: Petromyzontidae) Zootaxa, 2477: 37-48.

(5) Οικονομίδης Π. Σ., 1980. Τα ψάρια του Νομού Δράμας. Δραμινά Χρονικά, 77-80.

(6) Οικονομίδης, Π. Σ., 1974. Μορφολογική, Συστηματική και Ζωογεωγραφική μελέτη των ιχθύων των γλυκέων υδάτων της Α. Μακεδονίας και Δ. Θράκης. Έκδοση ΑΠΘ, σ 179, Θεσσαλονίκη.

(4) Vladykov, V. D., C. B. Renaud, E. Kott & P.S. Economidis, 1982. A new nonparasitic species of Holarctic lamprey genus Eudontomyzon Pegan 1911 (Petromyzonidae), from Greece. Can. J. Zool., 60: 2897-2915.

Claude Renaud, ωστόσο, είχε πειστεί από τα επιχειρήματά μου, αλλά μόνο αργότερα, κι αφού στο μεταξύ είχε πεθάνει ο Vladykov, ξαναείδε ευρύτερα το θέμα των κυκλοστόμων, κι ανάμεσά τους και το υλικό από το Λούρο και συμφωνώντας πια απόλυτα μαζί μου, συνέταξε νέο κείμενο, όπου το υλικό αυτό πήρε τελικά το όνομα Eudontomyzon graecus [6].

ΠΕΡΙΠΕΤΕΙΕΣ ΔΕΙΜΑΤΟΛΗΨΙΩΝ.

Ανέφερα παραπάνω ότι ο Vladykov, είχε στείλει από τον Καναδά ως και... μπότες. Όταν, λοιπόν, ήρθε κι ίδιος το Μάιο του 1977, πήγαμε πρώτα στο Μυλοπόταμο Δράμας, όπου την πρώτη φορά που επιχείρησα να πιάσω κυκλοστόμους, έψαχνα για 5 ώρες σε λάθος μέρος! Αργότερα, όμως είχα μάθει κι έτσι έπιασα εύκολα πολλούς αμμόκοιτους. Όταν του είπα πως εδώ έχει τέτοιους, έδωσε οδηγίες πως να γίνει η συλλογή. Μετέφρασα την εντολή και ζήτησα να ελέγξει αν όλα ήταν ΟΚ. Συμφώνησε κι αμέσως άρχισε η δουλειά. Κατά βάση χτυπούσαμε τα πόδια με τις μπότες στην αμμοϊλή, από το πάνω μέρος της ροής, ώστε να βγαίνουν οι προνύμφες και πέφτουν μέσα στην απόχη που ήταν πιο κάτω. Αποτέλεσμα; Μηδέν! Ξανά δοκιμή. Τίποτε. Οπότε γυρίζω και του ζητώ να μ' αφήσει να δοκιμάσω τη δική μου μέθοδο, που δεν ήταν άλλη από την εξαγωγή μεγάλου κομματιού ιζήματος (αμμοϊλή) με τη δική μου απόχη, που είχε πολύ ισχυρή και κοφτερή στεφάνη. Η ίδια δουλειά μπορούσε να γίνει και με φτυάρι, όπως με είχε μάθει ο Σπύρος Γράβος στο Λούρο. Το αποτέλεσμα ήταν εντυπωσιακό γιατί με την πρώτη απόπειρα πιάσαμε αρκετούς αμμόκοιτους, που όντας ισχυρά οξύφιλοι, πεταγόταν έξω από το ίζημα και σπαρταρούσαν προσπαθώντας ν' αναπνεύσουν. Με τις επόμενες πιάσαμε κι άλλους κι έτσι φτάσαμε στον αριθμό 200. Μετά πήγαμε και στο Κεφαλάρι, Δράμας, όπου επίσης συλλέξαμε μεγάλο αριθμό προνυμφών. Έτσι, έμεινε απόλυτα ικανοποιημένος να συνεχίσει το τουριστικό πια ταξίδι του στην Ελλάδα. Πρώτα πήγε κι επισκέφτηκε το Αγιονόρος κι έψαλε με τους ορθόδοξους Ρώσους καλογήρους, και μετά την Αθήνα και το μοναστήρι του Όσιου Λουκά στη Βοιωτία με τα υπέροχα μωσαϊκά. Οι κόρες του (ζούσε μαζί τους γιατί ήταν χήρος) του είχαν δώσει ένα σημείωμα με το τι να δει, αλλά και τι να φάει στην Ελλάδα, όπως τον κλασικό... μουσακά και τα σουβλάκια. Τον πρώτο του τον μαγείρεψε η κ. Λιλή, η γυναίκα μου, όπως κι αρνάκι αβγολέμονο κά, αλλά για τα σουβλάκια του φύλαγα έκπληξη... Μια μέρα τον πήρα και πήγαμε στις πηγές τις Αραβησσού και σε άλλες πηγές στην Αριδαία, ψάχνοντας, χωρίς αποτέλεσμα, για κυκλοστόμους.. Είχε προ πολλού μεσημεριάσει και κάποια στιγμή μου λέει ότι έχει πεινάσει. Του είπα να κάνει υπομονή κι ότι σήμερα του έχω μεγάλη έκπληξη. Έκανε σα μωρό παιδί και περίμενε την έκπληξη. Μετά από λίγο είμαστε στη Νέα Χαλκηδόνα, όπου καθίσαμε να φάμε. Φυσικά παράγγειλα – Τι άλλο! Σουβλάκια – κι έτσι, δοκίμασε μπόλικα από τα περίφημα σουβλάκια του τόπου, που έφαγε αρκετά. Στο τέλος ζήτησε να βγει φωτογραφίες με τον ψήστη-μάγειρα και τα γκαρσόνια κι όχι μόνο αυτό, αλλά μου τις έστειλε αργότερα από τον Καναδά και με υποχρέωσε να πάω να τις δώσω και να ευχαριστήσω όλους ακόμα μια φορά. Πράγμα που έκανα με όσους βρήκα εκεί. Όμως οι υποχρεώσεις που μου επέβαλε, αυτός ο υπέροχος γέρος, ήταν ακόμα μεγαλύτερες, όχι πάντως στο επιστημονικό πεδίο. Ήθελε διαφάνειες από τα θαυμάσια μωσαϊκά της μονής Όσιου Λουκά και συνταγές από τα αδιάφορα φαγητά που έφαγε και του άρεσαν... Και ποιος να κάνει τη σωστή μετάφραση στα αγγλικά; Ευτυχώς και για τα δυο υπήρχαν τα γραφεία του ΕΟΤ και το πρόβλημα λύθηκε.

Να πω εδώ και να κλείσω ότι ο Vladykov, καίτοι σπουδαίος βιολόγος, δεν πίστευε στην εξέλιξη, ούτε, φυσικά, στο Δαρβίνο! Γιος ορθόδοξου παπά, βλέπεις!

Όμως για τους κυκλοστόμους πρέπει να επανέλθουμε.